

Groningen teerde op de portemonnee van Scholten

Volgende maand, om precies te zijn op 11 juni, is het 150 jaar geleden dat Jan Evert Scholten werd geboren. Behalve als grootindustriële ontpopte Scholten zich als een buitensporig actieve man in het maatschappelijke, sociale en culturele leven in vooral de stad Groningen. Sporen ervan zijn nu nog ruimschoots voorradig. Er is wel eens gezegd dat je sneller klaar bent met een opsomming van de verenigingen en instellingen waar Scholten geen bemoeienis mee had dan met het tellen van de clubs waar hij wel mee te maken had.

Theo Koopman

Hoewel het bekend was dat Jan Evert Scholten ernstig ziek was, werd Groningen toch overvallen door het nieuws van zijn overlijden op zaterdag 7 september 1918. In een uitgebreid In Memoriam bracht het Nieuwsblad van het Noorden het nieuws naar buiten. "Hedenmorgen om zes uur heeft hij in de kring zijner familie den geest gegeven." Dat gebeurde in een ziekenhuis in Scheveningen, op steenworp afstand van de woning van zijn maitresse. Het Nieuwsblad noemde het nieuws van zijn dood "een ontstellende tijding, die in zeer veel kringen ontroering zal hebben gewekt". En ondanks dat hij geen officiële functie in de Groninger politiek had, stond ook burgemeester Evert van Ketwich Verschuur voor het begin van de raadsvergadering die zaterdag stil bij het overlijden. "Er is een echte, een goede Groninger gestorven."

De populariteit van Scholten werd 't duidelijkst zichtbaar tijdens zijn begrafenis op 11 september. De Grote Markt, vanwaar de rouw-

stoet vertrok, was volgens het Nieuwsblad veranderd in "één compacte mensenmassa" en langs de route naar de Zuiderbegraafplaats stonden de mensen "schouder aan schouder". In de stoet bevonden zich zo'n 200 mensen, er waren 46 volgwagens en twee landauers vol bloemen. Op zijn laatste rustplaats werden ruim zestig bloemstukken en kransen neergelegd door vertegenwoordigers van instellingen en organisaties die op een of andere manier met Scholten te maken hadden gehad.

Jan Evert Scholten werd in Foxhol geboren en verhuisde toen hij dertien jaar was naar Groningen. Zijn ouders, Willem Albert Scholten, de grondlegger van het Scholten-concern, en Klaasien Sluis hadden voor de komst van Jan Evert al een dochter gekregen, maar die was reeds na zeven maanden aan tuberculose overleden. Na Jan Evert werd er nog een jongen geboren, maar die stierf na vier maanden aan tuberculose. Die ziekte zou later overigens ook toeslaan in het gezin van Jan Evert: twee van zijn vijf kinderen stierven eraan. Het was al snel duidelijk dat Jan Evert later het, op de aardappelmeelindustrie gegrondveste, concern van zijn vader zou moeten voortzetten. Maar of zijn vader daar alle vertrouwen in had, kan worden betwijfeld. Toen Jan Evert nog op de HBS zat, wees zijn vader zijn medeleerling en neefje Hendrik Keijzer uit het Gelderse Twello aan als de toekomstige naaste medewerker van zijn zoon. Zover is het trouwens niet gekomen, want Keijzer stierf op jeugdige leeftijd. Zelf was Jan Evert bepaald geen studiebol. Hij begon zijn schoolloopbaan

Een ongebruikelijk familietafereel: het hele gezin van Jan Evert Scholten bijeen. © Rijksarchief Groningen

op het gymnasium, maar na één jaar moest hij al overstappen naar de HBS. Hier ging hij wel steeds over, maar steevast met negatieve aantekeningen. Vooral zijn talen en geschiedenis bleven ver onder de maat. Zonder examen te hebben gedaan, haalde pa hem op zijn zeventiende van school om in de fabrieken van zijn concern te werken. Op zijn veertigste was de opleiding hier kennelijk nog niet afgerond. Hij verzuchtte in elk geval dat hij weliswaar van de fabrieken het een en ander wist, maar dat hij geen enkele bemoeienis had met het eigenlijke industriële gedeelte van het concern. "Zijn vader betrok hem wel bij het concern, maar de echte beslissingen liet hij niet aan Jan Evert over. Dat zat niet in het karakter van vader Willem Albert, die een strenge, zeer hardwerkende en paternalistische man was. Jan Evert kreeg pas op zijn 43ste de leiding in handen nadat zijn vader was overleden", aldus drs. Hans Stienstra, hoofd Archiefbeheer van het Rijksarchief in Groningen. Stienstra is bezig met een promotie-onderzoek naar het leven van Jan Evert Scholten.

⊕ Niet alleen zakelijk zat Jan Evert onder de

vleugels van zijn vader. Ook privé. Toen hij getrouwd was woonde hij nog met zijn gezin in hetzelfde huis aan de Grote Markt als zijn ouders. Het huwelijk was overigens geen denderend succes. Hij trouwde op 21-jarige leeftijd met de pas 18-jarige Geessien Mulder. Zij wordt getypeerd als "lief, braaf en zeer burgerlijk, maar bij wie Jan Evert niet veel ontwikkeling en beschaving kon opdoen, eigenschappen die hij zeer nodig had". "Het gerucht gaat dat Jan Evert haar heeft geschaakt", aldus Stienstra. Maar die gretigheid van het eerste moment was geen fundament voor blijvend huwelijksgeluk. Toen het huwelijk ruim twintig jaar oud was begon Jan Evert in Den Haag een relatie met Trijntje Mulder die was geboren in Wagenborgen, waar haar vader schoenmaker was. Trijntje (geen familie van de wettige vrouw van Jan Evert) was negentien jaar jonger en ze bleef volgens Hans Stienstra tot zijn dood de maitresse van Scholten. In die jaren was Scholten lid van de Eerste Kamer en als hij daar voor een vergadering aanwezig moest zijn, vertrok hij meestal voor het weekeinde al naar de Residentie en naar het huis van Trijntje aan de Scheveningseweg. Die

relatie kreeg na het overlijden van Jan Evert overigens nog een lange, juridische nasleep. "Jan Evert wilde haar als dank voor geboden onderdak en verzorging een kwart miljoen gulden nalaten. Dat was tegen het zere been van de kinderen. Die vonden het een schande en stelden dat je een maitresse toch geen geld kon nalaten. Tot en met de Hoge Raad hebben ze zich hiertegen verzet en uiteindelijk met succes", aldus Stienstra.

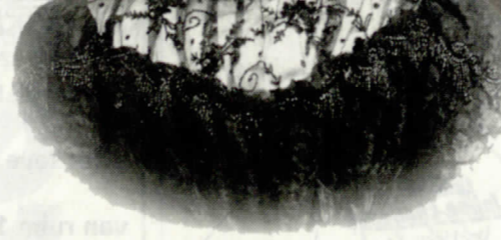
In huize Scholten in Groningen leidden de escapade van pa en zijn zeer regelmatige afwezigheid in het gezin tot forse spanningen, waarbij Jan Evert soms moest uitwijken naar een ander onderkomen. Dan liet hij zijn bezoekers weten dat hij thuis aan de Grote Markt niemand kon ontvangen en dat ze naar zijn kantoor op de hoek W.A. Scholtenstraat-Schuitendiep moesten komen. Daar woonde en sliep de zeer vooraanstaande en zeer vermogende Scholten dan. Was Jan Evert Scholten een schuinsmarcheerder? Er is wel eens door politieke tegenstanders geroepen dat hij in Den Haag bij elke receptie vergezeld was van een nieuw liefje. Stienstra: "Hem wordt wel toegedicht dat hij een schuinsmarcheerder was, maar ik denk niet dat dat bovenmatig het geval was. Wel heb ik een brief gelezen waarin een werknemer van hem in Klazienaveen zich erover beklagt dat Scholten zijn vrouw thuis had bezocht op een moment dat hij aan het werk was. Dat zag hij liever niet nog een keer gebeuren. Scholten schreef hem terug dat hij in het buitenland ook vaak op huisbezoek ging en dat de man niets achter zijn bezoek aan diens vrouw moest zoeken. Hij beloofde het niet weer te doen. Maar je kunt, denk ik, wel stellen dat Scholten van vrouwen hield."

Behalve van Trijntje hield Scholten ook van Wijntje. "Hij was een levensgenieter, een Bourgondiër. Hij hield van lekker eten en drinken. Hij zat in vele besturen en het liefst werd er vergaderd in de Theekoepel (nu Paalkoepel-Th.K.) van Scholten aan het Paterswoldsemeer. Daar hadden ze een uitstekende wijnkelder. Hij rookte ook speciale sigaren die alleen in Den Haag waren te verkrijgen. Regelmatig liet hij ze naar Groningen brengen", aldus Stienstra.

In het middelpunt van de belangstelling staan. Dat ging er bij Scholten ook in als koek. Stienstra omschrijft hem als volgt: "Hij was een grote, forse man met een dikke nek en een harde stem. Hij was ijverig, energiek, kon uitstekend organiseren, beschikte over veel doorzettingsvermogen en was trots, eigenzinnig en ijdel. Als hij door de stad liep, had hij al z'n decoraties opgespeld en had zijn wandelstok met een grote, gouden knop bij zich. De mensen hadden ontzag voor hem. Hij vond ook dat zijn mening dé mening was. Maar hij was niet altijd tactvol. Hem wordt gebrek aan beschaving verweten. Hij joeg nogal eens mensen tegen zich in

het harnas door zijn onbeholpen optreden. Hij was niet diplomatiek, waardoor hij regelmatig moeilijkheden kreeg met mede-bestuursleden", aldus Stienstra. Zo was Scholten een van de oprichters van de Heidemij, maar hij verliet die organisatie weer vrij snel, omdat hij niet kon opschieten met zijn mede-bestuursleden. Ook was zijn verblijf als liberaal lid in de Groninger gemeenteraad van kortstondige duur. Regelmatig had hij 't aan de stok met de wethouders. "Maar je moet dat ook in de tijd zien. De politiek werd toen nog steeds geregeld door jonkheren en dat soort mensen. En dan komt daar ineens zo'n boerenlummel binnen die even komt vertellen hoe het moet. Het was ook een beetje een strijd tussen de oude families en de nouveau riche", stelt Stienstra.

Beduidend minder moeilijkheden kwam Scholten binnen zijn eigen kring tegen. Zijn portemonnee bood wat dat betreft voldoende bescherming. Toen zijn vader overleed, erfde hij een vermogen van maar liefst vijf miljoen gulden (zo'n 100 miljoen naar de huidige maatstaven) en daarmee was hij een van de rijkste mensen in het land. Stienstra: "Het verenigingsleven in de stad teerde op zijn portemonnee. Wie in de stad iets op poten wilde zetten, klopte eerst bij hem aan. Hij is één van de grootste weldoeners van Groningen geworden. Ik kan zo wel dertig clubs opnoemen die hij heeft geholpen." Die goedertierendheid werd niet alleen ingegeven door ijdelheid of door het verlangen in het middelpunt te staan. Sociale beweging komt minstens zo vaak om de hoek kijken, hoewel de socialistische voorman Troelstra hem eens omschreef als een "een kapitalist zonder moraal". Stienstra: "De verheffing van het volk had hij hoog in het vaandel staan. Hij voelde zich verantwoordelijk voor het welzijn van zijn werknemers. Zo liet hij op het fabrieksterrein van zijn suikerfabriek in Vierverlaten een school bouwen waar de arbeiderskinderen les kregen. Hij deed heel erg veel voor het onderwijs aan het gewone volk zodat ze meer kansen in het leven kregen. Dankzij hem kwam bijvoorbeeld de school voor Handenarbeid, de latere Snieschoule. Hij financierde het jaarlijkse reisje voor de minder bedeelde schoolkinderen naar Hooghalen. Ook richtte hij woningbouwcorporaties op, opdat de gewone mensen betere woningen kregen. Hij kwam met sociale verzekeringen, stichtte de Kredietbank. Ook is bekend dat hij een jongen uit Amsterdam op zijn kosten in Groningen liet studeren. Hij heeft vreselijk veel voor Groningen gedaan en dat er in tegenstelling tot zijn vader geen straat naar hem is genoemd, vind ik een grote tekortkoming van de stad Groningen." Wel staat er in het Stadspark een borstbeeld van Scholten, maar via een legaat heeft hij daar zelf stevig aan meebetaald en het Scholtensbankje aan de Helperbrink is een geschenk van een door hemzelf opgerichte handelsbank.

Jan Evert Scholten in vol ornaat, inclusief zijn decoraties. Links zijn vrouw Geessien Mulder.

© Rijksarchief Groningen

De projecten van Jan Evert

Het is ondoenlijk een opsomming te geven van alle sociale, culturele of maatschappelijke projecten waar Jan Evert Scholten op een of andere manier zeer nauw bij betrokken is geweest. Vandaar een korte en zeer incomplete weergave: het Stadspark, de coöperatieve Middenstands- en Credietbank, de harddraverijvereniging, paardenfokverenigingen, de openbare leeszaal, de tuberculosebestrijding, de school voor Handenarbeid, de school voor Schipperskinderen, de Ooglijderskliniek, de Maatschappij tot Verbetering van Woningtoestanden, diverse woningbouwverenigingen, de watersportvereniging Paterswolde, de vereniging voor Luchtvaart, de Dröge Kroeg in de strijd tegen alcoholmisbruik, de vereniging tot Verbetering van de haven van Delfzijl, de Algemene Groninger Winkeliersvereniging, de Grunneger Sprook, de volkszang, de vereniging tot Behoud van Natuurschoon te Paterswolde, volkstuintcomplex Tuinwijk, de Hypotheekbank, de vereniging tegen den woeker, het bureau van uitvinders, de Rederijkerskamer 'La Belle Espérance', gymnastiekverenigingen als Sparta en Atilla, de schouwburg, Gruno's Fanfarekorps. Daarnaast was hij een groot liefhebber van het organiseren van tentoonstellingen. In 1905 was hij voorzitter van de Nederlandse afdeling op de wereldtentoonstelling in Luik.

Het Scholtenshuis aan de Grote Markt in Groningen.